

регулирование реального сектора экономики/ Головацкий В. А. // Социально-экономические проблемы развития России и процессы глобализации: потенциал возможного, 2007: [Електр. ресурс]. — Режим доступу: [http:// www. ibl. ru/konf/061207/22. html](http://www.ibl.ru/konf/061207/22.html)

3. Иванов Ю. Б., Крисоватий А. И., Десятнюк О. М. Податкова система. — К.: Атіка, 2006. — 920 с.
4. Симоненко, С.М. Податкове регулювання економіки [Текст] / С.М. Симоненко, В.О. Садовий // Економічні проблеми сталого розвитку : тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту, присвяченої дню науки в Україні, Суми, 18-22 квітня 2011 року / Відп. за вип. А.Ю. Жулавський. — Суми : СумДУ, 2011. — Ч.4. — С. 62-63.

УДК 332.146. 2

Пушкарь І.В.,
к.н.д.-у., доц., Запорізькій національний університет,
м.Запоріжжя

ЦІЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено класифікації мережі економічних районів з виділенням територіально-промислових районів логічного зв'язку мінливості суб'єкта регіонального ринку і динамічності конкурентного середовища. Обґрунтовано адаптацію господарського комплексу регіонів до потреб ринкової економіки шляхом структурної перебудови економіки регіонів до реалій ринкових відносин для забезпечення достатнього рівня життя населення та створення сприятливого екологічного середовища життєдіяльності людини.

В статье исследована классификация экономических районов с выделением территориально - промышленных районов логической связи изменчивости субъекта регионального рынка и динамической конкурентной среды. Обосновано адаптацию хозяйственного комплекса регионов к потребностям рыночной экономики путем структурной перестройки экономики регионов к реалиям рыночных отношений для обеспечения достаточного уровня жизни населения и создания благоприятной экологической среды жизнедеятельности человека.

In the article classifications of network of economic districts are investigational with a selection territorial - industrial districts of logical connection of changeability of subject of regional market and dynamic of competition environment. Grounded adaptation of economic complex of regions to the necessities of market economy by structural alteration of economy of regions to realities of market relations for providing of sufficient standard of living of population and creation of favourable ecological environment of vital functions of man.

Актуальність. У процесі взаємодії держави і регіонів особлива увага приділяється розподілу вже наявних ресурсів на основі традиційних процедур, а не вироблення ефективної регіональної економічної політики, що враховує специфіку території та сприяє оптимальному використанню

стратегічного потенціалу регіональних господарських комплексів України. У той же час стихійний розвиток окремого регіону без визначення його ролі в національній економіці, системі пріоритетів і забезпечення узгодженості дій усіх суб'єктів господарської та іншої діяльності в умовах відкритої економіки неминуче перетворюється в процес нераціонального витрачання ресурсів і зусиль. В сучасних умовах глобалізації та нарощення загроз світової фінансової кризи нагальною є потреба у визначенні цільових орієнтирів сталого розвитку як економічної системи держави в умовах ресурсних обмежень, так і її регіональних економічних систем.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вивченню та узагальненню проблем сталого просторового розвитку присвячені фундаментальні та прикладні дослідження українських вчених-регіоналістів, зокрема Бистрякова І.К., Буркинського Б.В., Бутка М.П., Вахович І.М., Галушкіної Т.П., Геєця В. М., Герасимчук З.В., Данилишина Б.М., Долішнього М.І., Дорогунцова С.І., Карпінського Б.А., Корецького М.Х., Кравціва В.С., Мельника Л.Г., Семенова В.Ф., Хлобистова Є.В., Царенко О.В., Шевчука В.Я. та ін. Поряд з тим, проблема теоретичного обґрунтування класифікації мережі економічних районів, адаптація їх економічної структури до реалій ринкових відносин, напрями цільової орієнтації та склад об'єктів локалізації зусиль для формування певного рівня розвиненості стратегічного потенціалу сталого регіонального розвитку недостатньо висвітлені у вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад щодо класифікації мережі економічних районів з виділенням територіально - промислових районів для адаптації економічної структури регіонів до реалій ринкових відносин, що обумовить рівновагу між цільовими орієнтирами та пріоритетами загальноекономічного прискорення сталого регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах господарювання однією з основних проблем функціонування України стає надмірна неоднорідність, диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, що значно ускладнює процес управління в масштабах держави й знижує його ефективність. В цих умовах регіон необхідно розглядати як формальну, складно організовану систему, що має набір взаємозалежних цілей і завдань, певних потреб населення, його окремих соціальних груп, що керують суб'єктами й державою, що дотримує зовнішню форму, правила поведінки й діючу в межах устанавленого порядку [5].

На погляд автора одним з найважливіших властивостей регіону як складної соціально-економічної системи є адаптивність, тобто здатність реагувати на навколишнє середовище таким чином, щоб одержати в результаті сприятливі (у деякому змісті) наслідки для діяльності системи.

Визначено, що з найважливіших проблем формування й реалізації регіональної економічної політики в цілому є економічне районування і визначення конкретної мережі економічних районів, розвиток галузей спеціалізації, супутніх та обслуговуючих, формування типів економічних районів впливає система певних факторів з урахуванням їх національного, регіонального та глобального значення. Утворення адаптивних до різких змін зовнішнього середовища комплексів є провідним положенням удосконалення методології територіальної організації господарства та регіону та проблемою його ідентифікації. Теорія комплексоутворення в Україні практично могла реалізуватися за розробками В. Логвиненко та М. Паламарчука у вигляді трьох великих економічних районів України: 1) Донецько–Придніпровського; 2) Південно-західного; 3) Південного. Це районування багатьох років використовувалося при розробці схем розвитку і розміщення продуктивних сил України, при територіальному плануванні розміщення виробництва.

Наголошуємо, що з поняттям «регіон» пов'язаний термін регіональна економіка – це науковий напрямок, який вивчає закономірність розміщення продуктивних сил та районів. Однією з функцій регіональної економіки є створення різних виробництв, які випускають продукцію міжгалузевого призначення [7]. Ефективність регіональної політики залежить від чіткого визначення території регіону, його меж, природно-ресурсного та соціально-економічного стану. За своїм масштабом, розміром території, місцем у територіальному розподілі праці виділяють мікрорайони (група адміністративних районів), мезорайони (як правило, дві–три області) і макрорайони (велика частина території країни, може налічувати до десяти та більше областей). Макрорайони у деяких інтерпретаціях називають ще великими економічними районами – саме цей підхід до інкорпорування стратегічного потенціалу регіональних господарських комплексів застосовано в даному дослідженні.

В регіональній економіці вживається поняття «регіон» як територія, що на відміну від терміну «район», не обов'язково є таксономічною одиницею в системі територіального членування, що дозволяє певну свободу в окресленні його географічних меж. Також термін "регіон" використовується в системі національних рахунків (СНР) при формуванні бази статистичних даних Держкомстатом України для позначення економічного району середнього рівня (обласного рангу) та м. Києва і Севастополя з метою відокремлення його від великого міжобласного інтегрального макро масштабного економічного району. Виходячи з цього, в нашому дослідженні використано термін «район» у випадку, коли іде мова про конкретний економічний або інший район макромасштабного рівня. Термін «регіон» вживається для позначення економічного району обласного рангу та м. Києва і Севастополя (а також

для опису соціально-економічних процесів, не прив'язаних до конкурсного місця). Автор не заперечує паралельного вживання цих понять в якості синоніма слова «адміністративно-територіальна одиниця» [1]. Для досягнення запланованого результату необхідно враховувати, що економічна політика регіону значною мірою визначається його специфікою (поряд з наявністю стандартних економічних механізмів). Мається на увазі необхідність класифікації районів і визначення на цій основі моделі розвитку території, а також відповідної політики підтримки з боку держави. Так, досить традиційною є класифікація регіонів за джерелами дисбалансу в соціально-економічному розвитку. У даній класифікації до проблемних регіонів відносяться традиційно відсталі регіони, а також регіони, що мають у своєму складі кризові, депресивні, прикордонні території [2]. Державна підтримка прикордонних територій повинна бути спрямована на формування виробничих і соціальних інфраструктур, залучення населення на ці території. Необхідно вжити заходів щодо компенсації витрат на здійснення прикордонними територіями державних функцій.

Економічне районування України на державній організаційній основі, по суті, розпочалося з 1921 р. комісією Держплану Росії під керівництвом І.Г. Олександрова. Перша спроба виокремлення економічних районів в Україні була невдалою. За проектом Держплану її територія була поділена на два великі райони: Південний гірничопромисловий і Південно-Західний – в основному сільськогосподарський. Однак уряд України не прийняв такого поділу, внаслідок чого пізніше Держплан СРСР виокремив Україну як єдиний економічний район.

Початок було зроблено в 1952 р. вченими під керівництвом академіка К. Г. Воблого. В основу виокремлених ними районів було покладено об'єднання адміністративних областей, які визначалися спільністю економіко-географічного положення, особливостями формування господарства у минулому і сучасною його спеціалізацією. Вони виокремили п'ять економічних районів (груп областей): Центральний (Київська, Чернігівська, Житомирська, Вінницька, Кам'янець-Подільська); Південно-Східний (Сталінська, Ворошиловградська, Дніпропетровська, Запорізька); Північно-Східний (Харківська, Полтавська, Сумська); Південно-Західний (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Кіровоградська, Ізмаїльська); Західний (Львівська, Дрогобицька, Станіславська, Тернопільська, Рівненська, Волинська, Чернівецька, Закарпатська). У 1957 р. у зв'язку з переходом від галузевого до територіального планування розвитку народного господарства СРСР була затверджена нова мережа, яка складалася з економічних адміністративних районів. За цією мережею на території України було виокремлено 11 економічних адміністративних районів.

У зв'язку з подрібненістю території України економічними районами та значним зростанням управлінського апарату Держплан України збільшив у 1962 р. економічні адміністративні райони і зменшив їх кількість з 14 до 7-ми. До мережі цих районів увійшли: Донецький (Донецька і Луганська області); Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області); Харківський (Харківська, Полтавська, Сумська області); Київський (Київська, Житомирська, Чернігівська, Черкаська області); Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька області); Львівський (Львівська, Волинська, Рівненська, Івано-Франківська, Закарпатська області); Чорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська і Кримська області).

Ця мережа економічних районів більш об'єктивно відображала реально існуючі економічні райони України. Винятком була тільки Чернівецька область, яка пізніше цілком обґрунтовано була віднесена до Карпатського економічного району.

У результаті була затверджена мережа з 18 великих економічних районів і одного середнього (мезорайону) – Молдавської РСР. За цією мережею в Україні було виокремлено три макрорайони: Донецько-Придніпровський (8 областей); Південно-Західний (13 областей) і Південний (4 області).

Виокремлення великих економічних районів допомагало Держплану СРСР зосереджувати свою увагу на визначенні найважливіших великорайонних загальнодержавних завдань у процесі розроблення планів перспективного розвитку і розміщення продуктивних сил як у старих районах, так і особливо в районах нового інтенсивного господарського освоєння на сході країни.

Така мережа економічних районів існувала до 1990 р. Після розпаду СРСР в умовах переходу України до ринкової економіки і самостійного економічного розвитку стара мережа великих економічних районів втратила своє призначення. Вона не могла забезпечити більш диференційованого підходу до розвитку і розміщення продуктивних сил з урахуванням особливостей і відмінностей природних, історичних, економічних умов регіонів, існуючих на території України. Таким чином, виникла невідкладна проблема розроблення і затвердження мережі економічних районів, яка б відповідала потребам подальшого розвитку економіки України.

У 1990-х рр. економіко-географами і економістами України було запропоновано кілька варіантів удосконалення мережі економічних районів. Однак їх основним недоліком є недостатнє наукове обґрунтування нових економічних районів і їх реального, об'єктивного існування та вивчення реально функціонуючих економічних взаємозв'язків. У запропонованих варіантах мережі економічних районів економічними районами України визнаються території, які раніше були названі об'єктивними підрайонами Донецько-Придніпровського і

Південно-Західного макроекономічних районів у системі союзного поділу праці. Це такі як Північно-Східний, Донецький, Придніпровський, Столичний, Подільський, Західноукраїнський. Крім того, пропонуються уточнення складу областей в окремих економічних районах [6].

Виходячи з наукових основ економічного районування, виокремлення Поліського району у складі Волинської, Рівненської, Житомирської і Чернігівської областей не є доцільним. Необхідно враховувати ту обставину, що Полісся – це природна зона, а природний чинник хоч і має важливе значення, не може бути основним районоутворювальним чинником в економічному районуванні. Крім того, Київська, Житомирська, Чернігівська і Черкаська області – це нерозривні складові великого територіально-виробничого комплексу, що знаходиться в зоні інтенсивного районоутворювального впливу Києва, мають з ним тісні багатогалузеві зв'язки (виробничі, транспортні, інфраструктури).

Сучасна мережа економічних районів України, запропонована Кабінетом Міністрів України, має такий склад областей: Донецький (Донецька, Луганська області); Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області); Східний (Полтавська, Сумська, Харківська області); Центральний (Київська, Черкаська області, м. Київ); Поліський (Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська області); Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області); Причорноморський (Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, м. Севастополь); Карпатський (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області)[4; 8]. Запропонований проект нової мережі економічних районів у цілому відповідає науковим критеріям економічного районування, але разом з тим, на нашу думку, не позбавлений певних недоліків. Насамперед це стосується виокремлення Поліського району, про що йшлося вище. З погляду географічного визначення, невдалою є назва Східного району. В усіх варіантах попередніх мереж економічного районування він був названий Північно-Східним [3].

Подальший розвиток теорії і практики економічного районування в Україні дасть змогу вдосконалювати мережу економічних районів України.

Аналітична інформація дає змогу виявити резерви зростання комплексності регіонального розвитку, його стійкості в ринкових умовах господарювання, виходячи з необхідності раціонального використання природних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. Важливе значення має регіональний аналіз соціальних процесів, зокрема: дослідження обсягів і причин міграційних потоків; оцінка використання робочої сили в розрізі основних галузей господарства; виявлення специфічних особливостей безробіття в регіоні; оцінка якості життя населення. Особлива увага приділяється проблемам місцевого економічного розвитку, зокрема, ефективному використанню страте-

гічного потенціалу регіональних економічних систем. Необхідно визначити напрями активізації діяльності місцевих органів щодо створення нових робочих місць та поживлення економічної діяльності на основі розміщення нових об'єктів, формування нових ринків збуту продукції місцевого виробництва, розвитку виробничої і соціальної інфраструктури. Поряд з цим розробляється система прогнозів для обґрунтування перспектив розвитку продуктивних сил регіонів з визначенням найбільш прийняттого варіанта. Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» передбачається розроблення прогнозів і програм на національному рівні, на рівні автономної республіки, областей, районів, міст. Перевага надається методам активного прогнозування, яке не обмежується екстраполяцією існуючих тенденцій на перспективу. Виявлені проблеми та можливі шляхи їх вирішення значною мірою залежать від наявних фінансових ресурсів регіону [8].

Разом з тим, потребують вирішення багато економічних, правових, організаційних і соціальних проблем, що є бар'єрами на шляху інтеграції України у світову систему господарювання: невідповідність адміністративно-територіального розподілу вимогам ефективного управління регіонами і вимогам, що висуває світова (особливо європейська) практика; нерівномірність економічного розвитку регіонів, що не дозволяє забезпечити достатню економічну базу для розв'язання економічних проблем; несформованість комплексного законодавчого забезпечення функціонування місцевого самоврядування, яке б гарантувало реалізацію положень Конституції України, базового закону про місцеве самоврядування і Європейську Хартію про місцеве самоврядування; невідповідність бюджетного процесу, сучасної бюджетної системи України, принципів формування державного і місцевого бюджетів практиці розвинутих країн Заходу і конституційним положенням в Україні, що не дозволяє забезпечити необхідну фінансову базу і необхідну мобільність місцевої влади [6].

Пропонується використовувати нову конструкцію територіальної системи України на основі механізму побудови так званих територіально-промислових районів. Пропонується в більшому ступені делегувати повноваження в сфері здійснення економічної політики як внутрішньої, так і зовнішньої на рівень регіону, у процесі формування бюджетної політики з позицій формування і з позицій розподілу і перерозподілу фінансових потоків. Передбачається використовувати наступні назви і склад територіально-промислових районів:

1. Схід, зосереджує і розвиває базові галузі промисловості, такі як хімічна галузь, машинобудування, металургійний комплекс за підтримки впровадження нових технологій у сполучну ланку – вугільну галузь, що є стрижнем цього старопромислового регіону (Донецька, Луганська, Запорізька області).

2. Слобожанщина, зосереджує і розвиває наукомісткі, високотехнологічні виробництва за рахунок наявної потужної наукової бази, за допомогою функціонування різного роду інноваційних структур, зокрема технологічного парку «Інститут монокристалів», що відповідно до чинного законодавства має преференції в здійсненні інноваційної діяльності (Харківська, Сумська області).

3. Північ, передбачає активізацію будівельної галузі, розвиток авіаційного машинобудування, а також плавний перехід до від промислової орієнтації ТПР східних регіонів України до аграрної економіки північних регіонів (м. Київ, Київська, Чернігівська області).

4. Полісся, містить потенціал для розвитку екологічного туризму, деревообробної промисловості, посилена роль агропромислового сектора, а також промисловості, пов'язаної з обробкою каменю, зокрема граніту (Волинська, Рівненська, Житомирська області).

5. Галичина (Захід-Карпати), необхідна підтримка туристичного бізнесу, можливі становлення і розвиток хімічної, харчової галузі, а також інфраструктури і комплексів сфери охорони здоров'я й оздоровлення (Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Львівська області).

6. Поділля, становлення таких галузей промисловості як швейна, будівельна, продовольча, а також розвиток туристичної сфери. Можливе відновлення машинобудівної галузі (Тернопільська, Хмельницька, Вінницька області).

7. Південь, пріоритетними напрямками розвитку даного району може стати суднобудування, агропромисловий комплекс, принципово нова сфера послуг, яка ще не отримала належного поширення на території України як транзитної держави – послуги логістики. Одночасно має відбуватися збільшення капіталовкладень у курортно-оздоровчий комплекс (Одеська, Миколаївська, Херсонська області).

8. Центр, розвиток сфери високих технологій, а саме аерокосмічної галузі, авіабудування, біотехнологій. Можлива розробка передових технологій для агропромислового комплексу, що можуть одержати поширення за допомогою дифузії інновацій на інші майбутні ТПР (Дніпропетровська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська області);

9. Автономна Республіка Крим, можливий розвиток туризму, суднобудування, агропромисловий комплекс (АР Крим).

На даному етапі основною метою розвитку економічних районів є адаптація регіонального господарського комплексу до трансформаційної економіки; більш вузько: економічною метою є адаптація економічної структури до реалій ринкових відносин; соціальною метою – забезпечення достатнього рівня життя населення, соціальний захист незаможних верств населення; екологічною метою – створення сприятливого екологічного середовища життєдіяльності людини.

На думку автора, задачі розвитку економічного району можна сформулювати в наступний блок: а) створення організаційно-правових

основ переходу до ринкових відносин у новому регіональному аспекті; б) формування економічного механізму, що регулює стосунки між усіма суб'єктами господарювання в районі; в) забезпечення комплексного розвитку економіки районів, що передбачає: по-перше, поглиблення приміської спеціалізації підприємств; по-друге, розширений розвиток сфери обслуговування населення; по-третє, ефективне використання природних, сировинних, трудових і матеріальних ресурсів; г) нарощування економічного потенціалу регіону на основі поглиблення переробки продукції, розвиток об'єктів виробничої інфраструктури; д) розвиток підприємництва, фермерських господарств, підсобних промислів; е) формування ринкової інфраструктури.

Висновок. Таким чином, головна задача регіонального розвитку в сучасних умовах при існуючих ресурсних обмеженнях може бути досягнуто лише за рахунок розробки алгоритму розрахунку основних напрямків розвитку економічного району на перспективу шляхом формалізації та добору стратегій сталого розвитку регіонів України за використання об'єктивної системи оцінювання її стратегічного потенціалу (у т.ч. виробничо-економічних систем).

Використані джерела інформації:

1. Амоша А. И. Каноны рынка и законы экономики / А. И. Амоша, Н. Д. Прокопенко. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2001. – 546 с.
2. Ван Хайци. Экономика новой демократии / Ван Хайци. – М., 2001. – 14 с.
3. Грюниг Р. Методи ідентифікації стратегічних факторів успіху / Р. Грюниг, Ф. Зенкер, А. Цойс // Теорія та практика управління. – 1996. – № 6. – С. 84 – 93.
4. Данилишин Б.М. Регіональна політика: час визначатися / Б.М. Данилишин // Урядовий кур'єр. – 1999. – № 234. – С. 6.
5. Організаційно–економічний механізм розвитку регіону. Трансформаційні процеси / за ред. А. Мельник. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 608 с.
6. Покропивний С. Ф. Регулювання територіального розвитку : стратегія і ефективність / С. Ф. Покропивний, В. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2003. – 352 с.
7. Царенко О. В. Загальносистемні особливості та пріоритети регіональної політики розвитку економічних систем / О. В. Царенко // Інвестиції : практика та досвід. – 2009. – № 2. – С. 33–36.
8. Фащевський М. І. Теорія і практика економічного районування України та шляхи його удосконалення / М. І. Фащевський. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – 52 с.
